מלאכת זורע

סימן שלו

תוכן מלאכת זורע

פתיחה למלאכת זורע 47

א. השקיית זרעים וצמחים, ואכילה בגינות 49

ב. הנחת זרעים במקום היכול להצמיח..... 50

ג. זריעה בתוך מים 51
כשזורע כדי להצמיח, וכשכוונתו לרכך בלבד • כשכוונתו שלא יכמוש הצמח

ד. פתיחת החלון לאוורר הבית כשיש שם עציצים 53

ה. גזירות השייכות למלאכת זורע 54

ו. השקייה הנעשית מערב שבת וכיוון ממטרות 54

פתיחה למלאכת זורע

מקור המלאכה במשכן

מלאכת זורע נעשתה במשכן עבור עשיית הסממנים שנועדו לצביעת יריעות המשכן (בצבעי תכלת, ארגמן ותולעת השני)[1] או לשם הכנת המנחות[2].

מהות המלאכה

כל פעולה שנעשית עבור גידול הצמח ושיפורו[3]. לכן הזורע[4] או המשליך זרעים על קרקע לחה[5], וכן הזומר, הנוטע, המבריך, המרכיב[6] והתולש חלקים מן הצמח על מנת שיחזור ויגדל[7] - חייב משום זורע.

איזו זריעה אסרו

כשאינו עושה הפעולות בגוף הצמח אלא בסביבתו, נחלקו הראשונים אם חייב משום זורע[8].

לא אסרה התורה פעולות זריעה אלא כשבוודאי או קרוב לוודאי שפעולה זו תועיל להצמיח[9].

---

1 בגמרא (שבת עד:): "שבק תנא דידן בישול סממנים דהוה במשכן ונקט אופה". וכ"כ רש"י (עג. ד"ה האופה) ותוספות (עג: ד"ה מפרק).

2 כ"כ בחידושי רבינו אברהם בן הרמב"ם בשם רב האי גאון (נדפסו בתחילת ספר מעשה רוקח, והובאו באגלי טל בפתיחה).

3 כמובא במו"ק (ב:): מה דרכו של זורע לצמוחי פירא וכו' .

4 משנה בשבת (עג.)

5 כמובא בשו"ע (שלו, ד).

6 ברייתא המובאת בגמרא (שבת עג:).

7 בגמרא (שם): אמר רב יוסף: האי מאן דקטל אספסתא - חייב שתים, אחת משום קוצר ואחת משום נוטע. אמר אביי: האי מאן דקניב סילקא - חייב שתים, אחת משום קוצר ואחת משום זורע.

8 בגמרא (מו"ק ב:) נחלקו האמוראים בעניין המנכש והמשקה מים לזרעים: לרבה חייב משום חורש, שכשם שדרכו של חורש לרפויי ארעא האי נמי מרפויי ארעא; ולרב יוסף חייב משום זורע, מה דרכו של זורע לצמוחי פירא הכא נמי מצמח פירא; ולאביי חייב משום שניהם. ופסק הרמב"ם (פ"ח ה"ב) כרב יוסף. וכן דעת האור זרוע (סי' נד), ולפי זה כתב האור זרוע שמותר לשפוך מים בקרקע שאינה זרועה, אף אם עומדת לחרישה. אבל הסמ"ג (לאוין סה), הגהות מיימוניות (פ"ח אות ב), הרוקח (סי' נז וכן בסי' נח) והגר"א (שלו, ג) החמירו כמסקנת אביי שחייב משום שניהם. וכן כתבו להלכה המג"א (שלו סק"ה) והמ"ב (סקכ"ו, ובשעה"צ סקי"ח).

9 כ"כ האגלי טל (אות י. סקכ"ה) והשביתת השבת (הלכה ה), ושלכן מותר להשליך זרעים ע"ג קרקע אע"ג שאפשר שיפלו עליה מים ויצמיחו הזרע, ואין לאסור אלא במקומות לחים, כמובא בשו"ע סע' ד. וכך מוכח מכל הפוסקים במלאכה זו.

האם החיוב על הזריעה או על ההשרשה

דעת הרש"ש שהזורע חייב רק משעת ההשרשה, ומסיבה זו המשליך זרעים בגינה צריך ללקטם קודם שיצמחו. אבל רוב הפוסקים סוברים שחייב כבר משעת הזריעה אף שיצמח רק לאחר זמן. לדעת המגן אברהם הזורע בקרקע חייב משעת הזריעה, אבל השורה זרעים במים חייב רק אם נשרה שיעור זמן שיוכל הזרע להתחיל לצמוח [ונחלקו בדעת המג"א האם מי ששורה סמוך לחשכה במוצ"ש או שנטל הזרע קודם שהשריש חייב או לא]. וי"א שאף השורה במים חייב מיד[10].

סוג הקרקע

אסור לזרוע אפילו בעציץ שאינו נקוב[11]. וכן אסור מהתורה לזרוע בגג הבית[12].

10 הרש"ש (בהגהותיו עג:) סובר שהזורע חייב רק משעת ההשרשה ודימה זאת להרודה פת קודם שתאפה שפטור כמובא בגמרא (ד.). והמנחת חינוך (מוסך השבת מלאכת זריעה ס"ק א) דחה, דהתם האפייה היא המלאכה וחייב רק משעת האפייה, ואילו בזורע הזריעה עצמה היא המלאכה. רוב האחרונים הסכימו למנחת חינוך (ע' שבה"ש אות יג. וכך עולה מכל הפוסקים שיובאו להלן שנחלקו רק לגבי זריעה במים, ואילו בקרקע מודים שחייב מיד). אבל לגבי השורה במים כתב המג"א (שלו סקי"ב) שאינו חייב אלא אם שורה זמן ארוך כמו חצי יום, ושלכן כתב השו"ע (שלו, יא) "השורה" חיטים וכו' במים. והבין החיי אדם (בנשמת אדם כלל יא סק"א) שלדברי המג"א אין חיוב בשורה סמוך לחשכה במוצ"ש, כיון שעיקר ההשרשה נעשתה ביום חול. וחלק על זה החיי אדם, וביאר באריכות שאין סברה לחלק בין זריעה בקרקע לבין זריעה במים - בשתיהן חייב מיד. וכן דחה האפשרות לומר שזריעה כעין זו לא היתה במשכן. אבל בשעה"צ (שלו סקל"ו) כתב שאף מג"א מודה שאם נתן זמן רב כחצי יום וכדו' חייב למפרע אף אם נתן סמוך לחשכה, ולא בא למעט אלא כשנתן לזמן מועט שאי אפשר שיצמיח באופן זה.

להלכה, רוב האחרונים חלקו על הרש"ש, ולעניין מחלוקת המג"א והחיי אדם כתב המ"ב (שלו סקנ"א) כדברי הח"א, והשביתת השבת (אות יג) הסכים לדברי המג"א.

11 מ"ב (סקמ"א). ובנשמת אדם (כלל יא סק"א) כתב שחייב מהתורה, וכן כתב הערוך השולחן (שלו סע' ל). אבל בשו"ת הר צבי (או"ח קעה) סובר כהאגלי טל (הלכה ט. וכן סקכ"ג) שכשם שהתולש ממנו פטור, כי אין זה מקום גידולו, כך גם הזורע בו פטור. ועיין בחזון עובדיה (ח"ד עמ' ע) שהוכיח מתשובת הרא"ש (כלל ב אות ד) ומהמאירי (שבת צד. סוד"ה המשנה השביעית) כדעת האגלי טל, וכן פסק להלכה.

12 כן כתב בשו"ת הרא"ש (כלל ב סע' ד) לעניין חיוב ערלה בגידולים שבגג הבית. והוכיח מהמשנה במעשרות (פ"ה מ"ב). דבריו נפסקו בשו"ע בהלכות ערלה (יו"ד רצד, כו). וציינו לדבריו המג"א (שלו סקי"ד), ערוך השולחן (סע' לא) וחזון עובדיה (ח"ד עמ' סז).

א. השקיית זרעים וצמחים, ואכילה בגינות

זה השולחן

שו"ע שלו, ג

האוכלים בגנות, אסורים ליטול ידיהם על העשבים שמשקים אותם, אף על פי שאינם מכוונים, פסיק רישיה הוא (מ"ב סקכ"ז – אף בגינת חברו אסור מדרבנן); אבל מותר להטיל בהם מי רגלים או שאר משקין שאינם מצמיחין (מ"ב סקכ"ט – לכתחילה ראוי ליזהר במשקים. אבל בגינת חברו יש להקל (שעה"צ). ובין חזק אין להחמיר). הגה: ולכן טוב להחמיר שלא לאכול בגנות, אם ישתמש שם עם מים, דבקושי יש ליזהר שלא יפלו שם מים.

סביב לשולחנך

שפיכת מים על צמחים

דברי השו"ע גבי האוכלים בגנות מקורם בטור ובראשונים נוספים (סמ"ג לאוין סה יב:, סמ"ק סי' רפב עמ' רפ, ספר התרומה סי' רלה, מרדכי סי' שכט, הג"מ פ"ח אות ב בשם הגאונים). אף בגינת חברו אסור מדרבנן, כי פס"ר דלא ניחא ליה אסור מדרבנן (מ"ב סקכ"ז). ודברי הרמ"א שלכן טוב להחמיר שלא לאכול בגינות, מספר התרומה (שם).

הטלת מי רגליים או שפיכת שאר משקים שאינם מצמיחים

דברי השו"ע שמותר להטיל על עשבים מי רגלים או שאר משקים שאינם מצמיחים, מובאים בכל הראשונים הנ"ל, ודלא כרא"ם (יראים סי' רעד עמ' קלא) שאסר.

אמנם בביאור הלכה (ד"ה או) כתב: ודע דבספר תפארת ישראל כתב דבחכמת אקאנאמיע אמרו שמי רגלים הם טובים מאוד לזבל הקרקע, א"כ מזבל תולדת חורש הוא עכ"ל ולא נהגו העולם ליזהר בזה כלל. עכ"ל הביה"ל. והקשה הביה"ל שם מכך שבגמרא (פא:) אסרו ליפנות בשדה ניר רק משום חשש של אשוויי גומות, ולא חששו שיעשה צרכיו ויתחייב משום זיבול הקרקע. ובשביתת השבת (זורע סק"א) הביא דברי הביה"ל ותירץ, שהמזבל מועיל רק כשהקרקע כבר חרושה שמתערבים כל החלקים יחד, והמטיל מים בשדה ניר נחשב כאינו מתכוון, כי לא ברור שזה יועיל, שהרי תלויה פעולת מי הרגליים בתוצאות החרישה. אבל כמה אחרונים (פתה"ד סק"ו; ערוך השולחן סע' כב; אגלי טל סע' ה וסקט"ו) כתבו שראוי לכתחילה ליזהר בזה, בצירוף שיטת הרא"ם המחמיר מדינא בהטלת מי רגליים. ובחזון עובדיה (ח"ד עמ' יד-טז) כתב שאף שלהלכה יש להקל, טוב ליזהר שלא להטיל מי הרגליים ישירות על הזרעים והצמחים.

לגבי שאר משקים שאינם מי רגלים, במ"ב (סקכ"ט) הביא מהמג"א שלכתחילה ראוי ליזהר, אבל כתב בשעה"צ (סקכ"ה) שבגינת חברו נראה שאין להחמיר, ושבין חזק אין ליזהר כלל.

זר זהב סביב

בספר שמירת שבת כהלכתה (פכ"ו הערה טו) הסתפק לומר שאין האיסור לשפוך מים אלא כנגד הזרעים ממש. והניח בצ"ע.

מתחילה הביא מהגרש"ז שאע"פ שמבואר בתוספות (ב"ב כז: ד"ה חטה) שיניקת האילן ט"ז אמה או כ"ה אמה, לא חששו לזה, מאחר שאין הדרך להשקות את האילן ממרחק כזה, נחשבת השקיה זו כגרמא וגם שינוי. והמהרש"ם בדעת

תורה (שלו, ג) מיקל אפילו בתוך ג' טפחים. וכן בהגהות החת"ס (סי' רנב. על המג"א סק"כ) משמע שרק המשקה מים ישירות על הזרעים חייב.

השקיית קרקע רוויה

נחלקו הפוסקים אם ישנו איסור בהשקיית קרקע שכבר רוויה ממים, כי אין ברור שתוספת המים תועיל לזרעים, ואף אם היא מועילה אפשר שאינה מועילה אלא במוצ"ש.

כף החיים (סקכ"ט) בשם פתח הדביר (סק"ה) כתב שאינו חייב, לפי שריבוי המים מרקיב ומפסיד הצמחים. דעתו של הרב פרנק (שו"ת הר צבי סי' קלה) להתיר לגמרי, כיון שאין התועלת מהמים אלא לאחר השבת ונמצא שאין כאן מלאכת זריעה בשבת. אולם דעת התורת שבת (שלו סק"ט) שחלילה להקל בזה. ועיין בשו"ת באהלה של תורה (או"ח ח"ב סי' מט) ובחזון עובדיה (ח"ד עמ' י-יב) שנשאו ונתנו בזה, וצידדו לדעת המקילים, על כל פנים בצירוף סברות נוספות.

עוד עיין בכה"ח (סקכ"ז) שהביא מהמטה יהודה שאסר ליטול ידיים במקום שנטועים אילנות אע"פ שאינם צריכים למים, כיון שע"י המים שמוסיפים עליהם יגדלו לשאת ענף לתת פרי. ובשו"ת אז נדברו (ח"י סי' ג) הביא דבריו וצידד להקל, שבמים מועטים אין לאסור אם לא מתכוון להצמיח. ובחזון עובדיה (ח"ד עמ' ט) הביא מחלוקתם והניח בצ"ע.

השקיה שאינה נעשית באופן ישיר (כגון כיור או ברזיה)

מותר להשתמש בכיור או ברזיה שבאופן עקיף נשפכים המים מהם לקרקע זרועה, כגון ע"י צינור הניקוז, אם אינו מתכוון להשקות הזרעים.

כן כתבו שמירת שבת כהלכתה (פכ"ו אות ז, פי"ב הלכה יט, ועיין הערה נג) וחזון עובדיה (ח"ד עמ' י). וטעמם העיקרי שאין זו השקיה ישירה אלא ע"י גרמא. ולכן בברזייה שנשפכים המים ישירות יש לאסור **[הערת הגר"י אריאל:** לד' הרמ"א גרמא מותר רק במקום הפ"מ. אך כאן יש צירוף של פס"ר עם השהייה של כוח שני כמש"כ המהר"ל בדף עג, ב].

ב. הנחת זרעים במקום היכול להצמיח

זה השולחן

שו"ע שלו, ד

יש ליזהר מלהשליך זרעים במקום ירידת גשמים (מ"ב סקל"א – או מקומות לחים), שסופן להצמיח; ואם ישליך לתרנגולים, לא ישליך אלא כשיעור שיאכלו בו ביום או ליומים; ואם הוא במקום דריסת רגלי אדם, מותר, שאין סופו לצמוח.

סביב לשולחנך

כ"כ הגהות מרדכי (פ"ז) והגהות מיימוניות (פ"ח אות ב).

ובשביתת השבת (אות ה) חילק בין ג' מצבים:

א. משליך על אדמה לחה – חייב;

ב. משליך בימי הגשמים והאדמה יבשה – פטור אבל אסור, דאינו נחשב זורע עד שירדו גשמים, אבל אסור אף שלא נגמרה הפעולה בשבת, כמו שהכובש כבשים אסור (שו"ע שכא, ג) אע"פ שלא נעשה כבוש אלא אחר 24 שעות.

[הערת הגר"י אריאל: ולענ"ד הדבר צ"ע. כי כידוע דרך הזורעים לזרוע לפני ירידת הגשמים בעוד הקרקע יבשה. ר' למשל רש"י פרשת עקב (דברים יא, יד) יורה - היא רביעה הנופלת לאחר הזריעה שמרוה את הארץ ואת הזרעים. לא מסתבר לומר שזריעה זו, שהיא בדרך המקובלת, אינה אסורה מה"ת אלא מדרבנן (ויהיה מותר לכאורה לזרוע ע"י גוי במקום צורך גדול מדין שבות דשבות). זריעה אינה בהכרח הצמחה מיידית, אלא עצם הנחת הזרעים בקרקע ע"מ שיצמחו בבוא העת.

מקור הלכה זו הוא היראים שהובא באג"ט זורע סעיף י. אך המעיין בדבריו יראה שהוא לא עוסק בזריעת שדות, אלא בזריקת גרעינים בחצר לפני התרנגולים בזמן ירידת גשמים. שלא בזמן ירידת גשמים יש סיכוי שהתרנגולים יאכלו את הגרעינים, והם לא ישתרשו. אך בזמן ירידת הגשמים יש חשש שהם ישתרשו ונמצא שהוא עובר למפרע על איסור זריעה (ר' אג"ט שם). א"כ לא מדובר במקום זריעה ובכוונת זריעה אלא רק חשש לפס"ר של זריעה. אך בזריעה בשדה שהוא מקום זריעה וכוונת זריעה נלענ"ד שהוא חייב משום זורע מה"ת גם בקרקע יבשה. עכ"ל];

ג. משליך באדמה יבשה שלא בימות הגשמים – מותר.

זר זהב סביב

יש מי שמצדד להתיר להשליך לקרקע לחה גרעינים או זרעים, כשידוע שלא יצמיחו אלא אם יכוסו בעפר (כגון גרעיני אפרסקים וכדומה).

כן כתב בשו"ת שבט הלוי (ח"ז סי' קפ), וביאר שנחלקו האחרונים בטעם האיסור להשליך זרעים במקום ירידת גשמים: דעת התורת שבת שאסרו משום שהזרע נקלט בקרקע, אבל הנשמת אדם (כלל יא) סובר שהחיוב הוא שבמקום לח יכול הזרע הנ"ל להצמיח. הנפק"מ בין הפירושים שלדעת הנשמת אדם רק בגרעינים וזרעים שמסוגלים לצמוח יש לאסור. וצידד הגר"ש וואזנר לפירוש הנשמת אדם.

ג. זריעה בתוך מים

שו"ע שלו, יא שכא, י

זה השולחן

השורה חיטים ושעורים וכיוצא בהם במים, הרי זה תולדת זורע וחייב בכל שהוא (מ"ב סקנ"א – אבל מותר לשרות תבואה לבהמתו, דאין כוונתו להצמיח אלא לרכך הזרעונים. וצימוקים ושאר פירות יבשים מותר לשרות בשבת).

שו"ע שלו, יא כשזורע כדי להצמיח, וכשכוונתו לרכך בלבד

סביב לשולחנך

כשזורע כדי להצמיח

דברי השו"ע לקוחים מהרמב"ם (פ"ח ה"ב). וחייב מיד משנתן למים אע"פ שלא יצמיחו עד לאחר מספר ימים (מ"ב סקנ"א).

מלשון הרמב"ם והשו"ע משמע שהחיוב על עצם הזריעה, שהזורע במים הוא כזורע בקרקע וחייב על הוצאת השורשים במים. וכך מפורש בתשובת הרמב"ם (סי' תסד).

אך הרדב"ז (בלשונות הרמב"ם סי' רמח) סובר שהחיוב על פעולת הריכוך שמכינה את הזרע לזריעה בקרקע, אך אם לא מכוון להכין את הזרע לזריעה בקרקע, הרי זה כאינו מתכוון ומותר, ואין זה פס"ר כי עצם השרייה אינה אסורה, שהרי אם יוציא החיטים מהמים אפשר שלא יצמחו כלל. עוד יצא לו מזה שאם מרכך כדי לטחון התבואה לצורך טחינתה חייב משום טוחן. הגר"ש ישראלי (עמוד הימיני סי' כו) הסתמך על דברי הרדב"ז כדי להתיר השריית תבואה במים אם אין כוונתו לזריעה אלא למאכל הבהמה בלבד, אפילו אם משרה אותה לזמן רב. אך עיין בדברי הרב הרצוג (עמוד הימיני שם, בשולי התשובה לרב ישראלי) שהוכיח מלשון הרמב"ם בתשובה (שם) שלא סובר כהרדב"ז.

מדברי הרדב"ז יוצא עוד דבר מחודש -

שחייב על ההכנה לזריעה, מלבד הזריעה עצמה. ועיין בשו"ת שבט הלוי (ח"א סי' עא) שתמה על זה. ועוד בביאור סברת הרדב"ז עיין מה שכתב בשו"ת שבה"ל שם בכוכבית, ובשו"ת הר צבי (סי' רח) באורך. ואכמ"ל.

כשכוונתו לרכך בלבד

כתב המ"ב (סקנ"א) שמותר לשרות תבואה לבהמתו דאין כוונתו להצמיח אלא לרכך הזרעונים. וכן צימוקים ושאר פירות יבשים מותר לשרות בשבת.

זר זהב סביב

הכנסת גלעין למים

אסור להניח גלעין אבוקדו וכדומה על כוס מים כדי שיוציא שורשים ויתחיל לצמוח, וכן אסור להוציא גלעין כזה מן הכלי.

כ"כ שמירת שבת כהלכתה (פכ"ו אות ד). אמנם בהערה י' הביא דעת הגרש"ז שהאיסור רק לאחר שהכה הגלעין שורשים, אלא שבלאו הכי אסור הכל משום מוקצה.

גידולי מים

כתב בשו"ת שבט הלוי (ח"א סוף סי' עא) שזריעה בגידולי מים אסורה מהתורה, כאילו זורק בקרקע השדה. אמנם עיין בחזון עובדיה (ח"ד עמ' יט) שהסתפק שמא אסור רק מדרבנן, וכמו שנחלקו בזריעה בגידולי מים בשביעית ולעניין ברכות אם לברך עליהם בורא פרי האדמה או שהכל. ע"ש.

—

זה השולחן

רמ"א שלו, יא כשכוונתו שלא יכמוש הצמח

ומותר להעמיד ענפי אילנות במים בשבת, ובלבד שלא יהיו בהם פרחים ושושנים שהם נפתחים מלחלוחית המים. ועיין לקמן סימן תרנ"ד [מ"ב סקנ"ד - ששם מבואר שמותר רק להחזיר למים שעמדו בו מכבר. ויש מתירים אף להעמיד בכד שיש בו מים, אבל לא להוסיף מים חדשים (ובשעה"צ מיקל כמותם). ודעת הגרע"י להתיר להוסיף או להחליף המים. וכך גם מנהג התימנים].

שו"ע שכא, י מותר להשקות את התלוש, כדי שלא יכמוש (מ"ב סקל"ז – מדובר בירקות העומדים לאכילה. ודעת הגרע"י להתיר אף בצמחים שאינם עומדים לאכילה).

סביב לשולחנך

נתינת ענפי אילנות במים, והאם מותר להחליף או להוסיף מים

כתב הרמ"א (שלו, יא) שמותר להעמיד ענפי אילנות במים בשבת, ובלבד שלא יהיו בהם פרחים ושושנים שנפתחים מלחלוחית המים. דבריו לקוחים מהמהרי"ל (הל' שבת אות יט) המובא בדרכי משה (סק"ג) [מדובר שהוכנו מאתמול לכך, שהרי סתם ענפי אילן הם מוקצה (מ"ב סקנ"ג)].

אחר שהביא הרמ"א דברי המהרי"ל סיים בלשון זו: "ועיין לקמן סי' תרנד". וביאר המ"ב (סקנ"ד) שרמז למבואר שם שמותר רק להחזיר הלולב למים שעמדו בו מע"ש, אבל לא להוסיף מים וכל שכן שלא להחליף המים, ולפי זה מה שכתב מקודם שמותר להעמידם היינו להחזירם בשבת, אבל לא להעמידם לכתחילה. אבל

אח"כ כתב המ"ב שיש אחרונים שהבינו מסתימת הרמ"א שאפילו לכתחילה מותר להעמיד בכד שיש בו מים מזומנים מע"ש, ולא אסרו אלא להוסיף עתה מים משום טרחא יתירה. עכת"ד הגר"ע. ובשעה"צ (סקמ"ח) פסק להקל כמותם. אבל הגר"ע יוסף (שו"ת יחוה דעת ח"ב סי' נג, וכן בלוית חן סע' קה ובחזון עובדיה ח"ד עמ' כא-כב) הביא מתשובת הרשב"א (ח"ד סי' עג) שדווקא בלולב אסרו מפני שאינו ראוי לטלטלו בשבת אלא לצורך המצוה, ומן הדין היה שלא להתיר לטלטלו אפילו ביום טוב, ומבואר בירושלמי (סוכה פ"ג הי"א) שלאחר שהניחו מידו לאחר מצותו אסור לטלטלו, ולכן רק משום הידור מצוה התירו לטלטלו ולהחזירו למים בשבת, ולהוסיף מים ביום טוב, אבל ירק הראוי לאכילה באותו יום, מותר להשקותו כדרך שמותר לטלטלו. ע"כ. וכן פסק השו"ע (שכא, יא), שמותר להשקות ירק תלוש בשבת כדי שלא יכמוש. ע"ש. ולכן מותר אף לטלטלם ולהוסיף להם מים בשבת. עכת"ד הגרע"י. והפוסקים האוסרים להוסיף מים יעמידו דברי השו"ע הנ"ל דווקא בירק הראוי לאכילה בו ביום, שדווקא בו התירו לטרוח עבורו כדי שלא יכמוש, אבל ירק שאינו ראוי לאכילה כענפי אילנות וכדו' אסור (וכ"כ בהדיא מ"ב שכא סקל"ז) אפילו אם הוא עצמו ראוי לטלטול (שעה"צ שם סקמ"א).

צמחים שיש בהם פרחים שנפתחים מהמים

מהרי"ל (הל' שבת אות יט) המובא בדרכי משה (סק"ג) אסר העמדת ענפי אילנות אם יש להם פרחים ושושנים שנפתחים מלחלוחית המים. וכן כתב בהגהת הרמ"א (שלו, יא). אבל הברכ"י (סק"ז) כתב בשם מהריק"ש שזו חומרא יתירה ולית דחש לה בארצותינו. וכן הגרע"י (חזון עובדיה ח"ד עמ' כ) כתב שהמיקל כמהריק"ש יש לו על מי לסמוך. וגם בתימן המנהג היה להקל בזה, כמובא בשו"ת פעולת צדיק (ח"ג סי' קב), וכן השתילי זיתים, אף שלא השמיט את דברי הרמ"א, ציין לדברי המהריק"ש.

ד. פתיחת החלון לאוורר הבית כשיש שם עציצים

זר זהב סביב

מותר לפתוח את התריסים והחלונות של הדירה כדי להכניס אויר, אע"פ שנמצאים בדירה עציצים. ומן הדין יש מקום להקל גם באופן שהעציצים מונחים על אדן החלון ממש, ומכל מקום נכון להחמיר. אבל אסור לפתוח את מכסה הזכוכית של החממות שמגדלים בהן זרעים ופרחים, כשכל כוונתו לצורך הזרעים והפרחים עצמם, כדי להוסיף בצמיחתם.

אמנם בשביתת השבת (מלאכת זורע סעיף י) החמיר בכל זה והביא דברי הירושלמי (פ"ז ה"ב) שכל דבר שעשוי להבשיל את הפרי חייב משום זורע. אבל הרבה אחרונים כתבו להקל, ביניהם: שו"ת הר צבי (סי' ריא וסי' קלג), שו"ת מנחת שלמה (סי' י אות ח), שו"ת יחוה דעת (ח"ה סי' כט). ואלו טעמי ההיתר העיקריים (מועתקים בעיקר משו"ת יחוה דעת):

א. הרשב"א (קז.) התיר לנעול את ביתו, אף שיש צבי בתוכו, ובלבד שלא יתכוון לשמור הצבי בלבד. והסביר בשלטי הגבורים (סוף פרק יג), שאף על פי שהעושה דבר בלי כוונה כל שהוא בגדר פסיק רישיה חייב, זהו דווקא כשבאותו מעשה שעושה אינו מתכוון ואינו עושה עמו דבר היתר, אבל אם באותו מעשה שיש בו משום פסיק רישיה עושה עמו דבר היתר, ובפרט כשעיקר כוונתו לדבר ההיתר, אז גם באופן שהוא פסיק רישיה מותר. וה"ה כאן שעיקר כוונתו בפתיחת התריסים והחלונות של הדירה היא לאוורר הדירה, ואין כוונתו להצמיח השתילים, וגם אינו עושה בהם שום פעולה ממשית, יש להתיר. ואפילו שהר"ן (קז.) והרב המגיד (פ"י הכ"ג) מחמירים בזה, בנידון דידן יש להקל, כי בפתיחת התריסים והחלונות אין כאן אלא הסרת המונע, ואינו נחשב כעושה מעשה אלא גרמא בעלמא הוא.

ב. כיוון שהעציצים כבר יונקים מהאוויר, ובפתיחת החלון אינו אלא כמוסיף יניקה הרי לדעת רש"י אין זה אסור מהתורה, וכך דעת השו"ע (שיב, ג וכן שלו, ח) וכמו שהוכיח המג"א [ויבואר במלאכת קוצר. עיין שם מה שכתבנו על הסעיפים הנ"ל].

ג. מצב זה הוא פס"ר בדרבנן, שדעת התרומת הדשן (סי' סו) להקל, ואע"פ שבדרך כלל תופסים להלכה כסברת המג"א (שיד סק"ה) שחולק על התה"ד, בנידון דידן שיש הרבה צירופים - יש להקל **[הערת הגר"י אריאל:** אם כוונתו להרבות אור לצמחים, ובפרט כדי שקרני השמש יגיעו אליהם, יש בכך מלאכה דאורייתא. ורק כשאין כוונתו לכך אלא לאוורר את הבית מותר (בפרט לדעת הרשב"א שבת קז, ב)

ואין להתיר משום הסרת המונע כי מיד כשפותח את החלון מתמלא הבית באורה והר"ז כבידקא דמיא בכוח ראשון (חולין טז א). עכ"ל] .

ה. גזירות השייכות למלאכת זורע

זה השולחן

שו"ע שלח, ו אסור לשאוב מים בגלגל, גזירה שמא ימלא לגנתו וחורבתו או למשרה של פשתן. לפיכך אם לא היה שם לא גינה, ולא חורבה, ולא בריכה לשרות בה פשתן, מותר. ויש אומרים שלא אסרו אלא בגלגל גדול שמוציא מים הרבה ביחד בלא טורח, והם גלגלים הקבועים בהם דליים הרבה סביב, אבל גלגלים שלנו שאין ממלאים בהם אלא מעט, מותר, דליכא למיחש למידי.

סביב לשולחנך

כל הנ"ל בערובין (קד.). ודעת הי"א מקורה בטור. וכתב המ"ב (סקכ"ד) שכן עיקר להתיר.

ו. השקייה הנעשית מערב שבת וכיוון ממטרות

זה השולחן

שו"ע רנב, ה מותר לפתוח מים לגנה והם נמשכים והולכים בכל השבת ... דאין אדם מצווה על שביתת כלים ... ומותר לתת חיטים לתוך רחיים של מים סמוך לחשיכה. הגה: ולא חיישינן להשמעת קול, שיאמרו רחיים של פלוני טוחנות בשבת. ויש אוסרים ברחיים ובכל מקום שיש לחוש להשמעת קול והכי נהוג לכתחילה, מיהו במקום פסידא יש להקל כמו שנתבאר לעיל סוף סימן רמד (בביה"ל ד"ה הכי כתב שאין למחות במקילים אף שלא במקום פסידא). ומותר להעמיד כלי משקולת שקורין זייגע"ר מערב שבת, אף על פי שמשמיע קול להודיע השעות בשבת, כי הכל יודעים שדרכן להעמידו מאתמול.

סביב לשולחנך

השקיה הנעשית מערב שבת, ואיסור השמעת קול ('אוושא מילתא')

בברייתא (שבת יח.) מובא:

אבל אין נותנין חטין לתוך הריחים של מים אלא בכדי שיטחנו מבעוד יום. מאי טעמא - אמר רבה: מפני שמשמעת קול. אמר ליה רב יוסף: ולימא מר משום שביתת כלים ... אלא אמר רב יוסף: משום שביתת כלים.

ומסיקה הגמרא דבית הלל לית להו איסור שביתת כלים. ולפי זה לתת חיטים לתוך ריחיים: לרב יוסף שרי שהרי הוא תלה דברי הברייתא בדין שביתת כלים, ואילו לרבה אסור [ולא נחלקו אלא בשל מים אבל בשל בהמה אסור לכולי עלמא שהרי הוא מצווה על שביתת בהמתו].

וכתבו התוספות (ד"ה והשתא) והרא"ש (סי' לג) שרבינו תם (ספר הישר תשובות סי' ו) פסק כרב יוסף, והם דחו דבריו והעלו שהלכה כרבה, וכן פסקו רבנו חננאל (בגליון יח:), סמ"ג (ל"ת סה, יט עמוד ב'), סמ"ק (סי' רפב עמ' רפד), ספר התרומה (סי' רכא) והג"מ (פ"ו אות ע). והרי"ף (ו:) הביא שתי הסברות ולא הכריע. ואילו הרמב"ם לא הזכיר דין זה כלל ומשמע שסובר כרב יוסף שמתיר (כך הבינו הב"י וכן הריב"ש בתשובה סי' קנא). והריב"ש (שם) הבין שאף דעת הרי"ף להקל כרב יוסף.

להלכה, השו"ע פסק להקל, והרמ"א החמיר לכתחילה כר"ת, אבל במקום פסידא כתב שיש להקל. ובדרכי משה (סק"ז) כתב שבמקום שנהגו להקל אין למחות בידם (כלומר אף בלא פסידא, דהרי במקום פסידא שרי לכתחילה). וכ"כ בביה"ל (ד"ה והכי) **[הערת הגר"י אריאל:** גם הפוסקים הספרדים מחמירים בהשמעת קול שיש בה זילותא דשבתא. הגר"ע יוסף בשו"ת יביע אומר (ח"א או"ח סי' כ, יב) אוסר השארת רדיו פתוח בשבת גם אם מדובר בתחנה נוכרית שאין בה הנאה מחילול שבת. וכן בשו"ת אור לציון חלק ב - הערות לפט"ז אוסר מפעלים ובתי חרושת ומכונת כביסה הפועלים אוטומטית. עכ"ל].

באלו מקרים אין לחשוש להשמעת קול (אף למחמירים):

1. כשהקול מוכר לרבים ואין זילותא

כתב רש"י (ד"ה כדי) בביאור דברי רבה: מפני שמשמעת את הקול ואוושא מלתא בשבת ואיכא זילותא. ע"כ. ומשמע דהיכא שליכא זילותא יש מקום להקל. ובדומה לזה הביא הדרכי משה (סק"ז) משם האגור (סי' תקיט וסי' שמג), שמותר להעמיד כלי משקולת שקורין זייגע"ר [-שעון קיר עם פעמון] מערב שבת, אף על פי שמשמיע קול להודיע השעות בשבת, כי הכל יודעים שדרכן להעמידו מאתמול. והביאו הרמ"א. ובשו"ת ציץ אליעזר (ח"ד סי' לא. בנימוקו הא') התיר לכוון ממטרות מלפני השבת כדי שישקו בשבת, וביאר שאין לחשוש משום השמעת קול, ונימק זאת באופן דומה, דבריחיים הטחינה אינה צורך השעה של יום השבת גופא וההפסד באי הפעלת הריחיים אינו נראה לבני אדם באופן מוחש, ולכן החשש של מראית עין שייך יותר, אבל בממטרות הדבר ניכר לכל שזה לשם צורך הכרחי מיידי שיומא הוא דקגרים ויניחו שבטח דאגו בעלי הגינה לכך לסדר מראש הכל באופן המותר, וכן הקול אינו מבליט כ"כ האוושא מילתא וזילותא דשבתא. עכת"ד.

2. כשהרעש אינו בולט ביותר

בשו"ת ציץ אליעזר (שם. בנימוקו הא') כתב שיש לחלק בין ממטרה לריחיים, שבריחיים של מים ישנו משמיע קול של ממש, בניגוד לממטרות שאינן משמיעות שום קול בולט, ואין הבחנה יתירה של שמיעת קול איסור ויש מקום לומר דלא נקרא אוושא מילתא שחכמים אסרוהו, וממילא אין גם איסור של מראית עין. עכת"ד.